

**ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅԵՐԵՆ ԲԺՇԿԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԸ
ՆԱԶԱՐԵԹ ՏԱՂԱՎԱՐՑԱՆԻ «ԲԱՌԱՑՈՒՑԱԿ
ԱԽՏԱՆՈՒԱՆՑ»-ՈՒՄ***

DOI: 10.54503/2738-277X.2025.1(22)-49

Ղարիբյան Ալինա

ԵՊԲՀ, հայոց լեզվի ամբիոնի դասախոս.

alinagharibyan@rambler.ru

Բանալի բառեր. բառարան, տերմիններ, բժշկագիտական արևմտահայերեն, արևելահայերեն, եզրաշարքեր, փոխառություններ, զուգադիր քննություն:

Նախաբան

Արևմտահայերեն բժշկագիտական տերմինները ինչպես բըժըշկագիտական, այնպես էլ լեզվաբանական առումներով այսօր էլ մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում: Լեզվաբանական տեսանկյունից արդիական են հայերենի երկու ճյուղերի՝ արևմտահայերենի և արևելահայերենի փոխհարստացման, փոխներթափանցումների խնդիրները: Այդ ենթատեքստում տերմինները, մասնավորապես բժշկագիտական, նույնպես այդ երկու ճյուղերի փոխհարստացման հարցում իրենց կարևորությունը կարող են ունենալ: Այս աշխատանքի նպատակն է քննել բժշկագիտական տերմինների մի բավական հարուստ շերտ՝ արևմտահայերեն բժշկագիտական տերմինները, որոնց համալրման ու հարստացման պատմությունը քիչ է ուսումնասիրված և գիտական հետաքրքրություն է ներկայացնում: Ն. Տաղավարյանի՝ 1901թ. հրատարակած այս աշ-

* Ներկայացվել է 30.08.2025, գրախոսվել՝ 04.09.2025:

խատանքը եթե ոչ առաջին, ապա առաջիններից է, որում հեղինակը ներկայացնում է արևմտահայերեն բժշկագիտական տերմինները՝ հիմք ունենալով ֆրանսերենից թարգմանված միջազգայնորեն ընդունված հունալատինական բժշկագիտական տերմինները: Հետագայում նաև մինչև մեր ժամանակները շարունակվում են տերմինաստեղծման աշխատանքները, որոնց արդյունքում երկու ճյուղերում էլ ունենք բավական հարուստ տերմինաշարքեր, և որոնց զուգադիր քննությունը լեզվաբանական ուսումնասիրությունների նյութ է դարձել: Այդ առումով անհրաժեշտ ենք համարում սույն հոդվածում կատարել տերմինների զուգադիր քննու-

1 **Ա. Սարգսյան**, Արևելահայ և արևմտահայ գրական լեզուներ, Ե., 1985 (Ա. Սարգսյանը նշում է, որ բժշկագիտական առումով հայերենի երկու ճյուղերում առկա եզրաշարքերը կարող են փոխլրացնել միմյանց, հատկապես, եթե հաշվի առնենք՝ եթե գրական արևմտահայերենը փոխառությունների հարցում ունի անգիջում պահպանողական դիրք, ապա գրական արևելահայերենի տերմինային համակարգում զգալի քանակություն են կազմում փոխառյալ բառերը (նշվ. աշխ., էջ 130):

Ռ. Սաքապետյան, Արևելահայերենի և արևմտահայերենի բառապաշարային առանձնահատկությունները, Ե., 2004 (Ռ. Սաքապետյանը կարևոր է համարում ախտաբանական և բժշկագիտական արևմտահայերենյան տերմինների առանձնակի քննությունը, քանի որ կուտակված նյութը, առկա լեզվական օրինաչափությունները, հաջողված նմուշները մեծապես կարող են նպաստել արևելահայ մասնագիտական բառապաշարի հարստացմանն ու մի շարք օտար ձևերից հրաժարվելուն (նշվ. աշխ., էջ 138):

Ն. Հովհաննիսյան, Արևմտահայերենի և արևելահայերենի բժշկական և քաղաքական տերմինների զուգադրական քննություն // Արևմտահայերենի և արևելահայերենի տերմինային համակարգերի զուգադրական քննություն, ՀՀ Սփյուռքի նախարարություն, ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Ե., 2014, էջ 20-53 (Զուգադիր քննությամբ, Վ. Կատվալյանի հավաստմամբ, հարկ է «դիտարկել ընդհանուր և տարբերակվող շերտերը, նշել այդ ընդհանրությունների ու տարբերությունների հիմքերն ու պատճառները, դիտարկել այդ տարբերությունները ըստ բնույթի՝ ծագումնաբանական, բառակազմական, իմաստաբանական, գործառական և այլն»՝ հաշվի առնելով նաև այն փաստը, որ «Ընդհանուր առմամբ, երկու գրական լեզուների համար նախ և առաջ տարբերակիչ են տերմինային համակարգի ձևավորման հարցում օտար ազդեցությունների, օտար և հայերեն տերմինների առաջնայնությունը նկատմամբ մոտեցումները».

Վ. Կատվալյան, Նախաբան // Արևմտահայերենի և արևելահայերենի տերմինային համակարգերի զուգադրական քննություն, էջ 17):

թյուն, վեր հանել երկու ճյուղերում առկա նմանություններն ու տարբերությունները՝ պայմանավորված բառակազմական, իմաստաբանական, գործառական հիմքերով, մնալով միայն «Բառացուցակ»-ում ընդգրկված տերմինների շրջանակում: Միաժամանակ նպատակ ունենալով վեր հանել մասնագիտական բառապաշարի զարգացմանը, փոխհարստացմանը նպաստելու հնարավորությունները, պատկերացում տալ արևմտահայերեն տերմինաշերտի զարգացման պատմության մասին:

Ընդհանուր տեղեկություններ

1901թ. Կ.Պոլսում Նազարեթ Տաղավարյանը արդեն «սրբագրեալ եւ ճոխացեալ» տարբերակով վերահրատարակում է «Բառացուցակ ախտանուանց, Ֆրանսերէնէն ի Հայ» վերնագրով բառարանը, որից առաջ՝ 1900 թ., հրատարակել էր «Բառացուցակ ախտանուանց եւ դեղորէից յատկութեանց, Ֆրանսերէնէն ի Հայ» աշխատանքը: Նկատենք, որ այս աշխատանքից առաջ հրատարակված արևմտահայերեն բժշկագիտական տերմինների այլ բառարաններ մեզ հայտնի չեն: Աշխատանքը հետաքրքրում է մի քանի առումներով. նախ՝ այս բառարանն առաջիններից է, որում ֆրանսերեն-հայերեն թարգմանությամբ ներկայացվում են արևմտահայերեն բժշկագիտական տերմիններ, որոնք հիմականում լատիներեն են: Քանի որ հեղինակը բժշկական կրթությունը ստացել էր Փարիզում, բնականաբար, միջազգայնորեն ընդունված բժշկագիտական տերմինաբանությունը նրան շատ լավ ծանոթ էր, նա նաև բանասեր էր, ուստի փորձել է ճիշտ թարգմանել օտար տերմինները, ընդ որում հեղինակի ստեղծածները աշխատանքում աստղանիշով են: Պետք է նշել նաև, որ 1900 թ. առաջին տարբերակում ավելի շատ են հեղինակային փոխադրությունները, քան երկրորդում: 1901թ. հրատարակված օրինակում արդեն նախորդներից

շատերն աստղանիշեր չունեն, որը վկայում է այն մասին, որ այդ տերմինների հեղինակային տարբերակները հաջողված էին և ընդունելի բժշկագիտական հանրությանը: Սույն բառացանկին անդրադառնալու երկրորդ հանգամանքն այն է, որ մեր կարծիքով դեռևս անցյալ դարի սկզբներին կոնկրետ փոխազդեցությունները արևելահայ և արևմտահայ տերմինների միջև ակնառու չէին, երկու ճյուղերի տերմինաշարքերը զարգանում էին միմյանցից անկախ, սակայն նմանությունները անխուսափելի են: Հետագայում, իհարկե, այդ փոխազդեցությունները դրսևորվում են, հատկապես սկսում է շատ արագ զարգանալ արևելահայերեն տերմինաբանությունը՝ բժշկական տարբեր գիտաճյուղերի զարգացումով պայմանավորված: Այդ տերմիններն ամրագրված են հետագա տասնամյակներում ստեղծված արևմտահայերեն-արևելահայերեն մի շարք բառարաններում: Երրորդ՝ թեև հեղինակը աշխատանքը կոչում է բառացուցակ, և ոչ բառարան, քանի որ ներկայացվում է ընդամենը մոտ 1360 բժշկագիտական տերմին, սակայն այդքանն էլ բավարար է ընդհանուր պատկերացում կազմելու արևմտահայ, մասնավորապես Պոլսի իրականության մեջ հայ բժշկագիտական մտքի, ընդհանրապես բժշկության զարգացման մակարդակի, ինչպես նաև արևմտահայ բժշկագիտական հանրության պատկերացումների մասին: Պետք է հաշվի առնել, որ հեղինակը ոչ միայն բժիշկ էր, այլև բանասեր, մանկավարժ, բնագետ, գյուղատնտես: Նա հեղինակել է մի շարք գիտական աշխատանքներ տարբեր ոլորտների վերաբերյալ՝ բժշկության, կենսաբանության, մանրէաբանության, քիմիայի, ֆիզիկայի, աստղագիտության, երկրագործության, հայ գրերի գյուտի, Հայաստանի պատմության, կրոնի և եկեղեցու պատմության մասին, տիրապետել է մի շարք լեզուների, դասախոսություններ կարդացել հայերեն, ֆրանսերեն, նաև թուրքերեն:

Նազարեթ Տաղավարյանը² (իրական ազգանունը Չատրճյան) ծնվել է 1862թ. Սեբաստիայում, արհեստավորի ընտանիքում։ Սկզբնական կրթությունը ստանալով Պոլսի Սկյուտարի և Կալաթա թաղամասերի ազգային վարժարաններում՝ մեկնել է Փարիզ և 1878-1883 թթ. սովորել Ֆրանսիայի երկրագործական վարժարանում, այնուհետև ուսումնարանում, ստացել երկրագործության գյուղատնտես-ինժեների կոչում։ Վերադառնալով Պոլիս՝ աշխատանքի է անցել երկրագործության նախարարությունում։ Կարճ ժամանակ անց հեռացել է աշխատանքից, վերադարձել Սեբաստիա և զբաղվել մանկավարժական բուռն գործունեությամբ, հետո նորից՝ Կ.Պոլիս, աշխատակցել է Պոլսի և Փարիզի հայերեն և ֆրանսերեն պարբերականներին։ Նորից մեկնել է Փարիզ և 1887-1893թթ. ուսանել Փարիզի, զուգահեռաբար Սորբոնի համալսարանների բժշկական ֆակուլտետներում՝ ստանալով բժշկության դոկտորի աստիճան։ Կրկին վերադառնալով Պոլիս՝ բացում է իր սեփական բուժարանը։ Սակայն ազգային հայրենասիրական հայացքների պատճառով երկու անգամ ձերբակալվելուց հետո, հեռանում է Պոլսից և հաստատվում Կահիրեում։ 1908թ. երիտթուրքական հեղաշրջումից հետո վերադառնում է Պոլիս, ընտրվում խորհրդարանի երեսփոխան Սեբաստիայից, զբաղվում հողային հարցի նախագծի մշակմամբ։ Տաղավարյանը հասարակական եռանդուն գործունեություն է ծավալում հատկապես ազգային կեդրոնական վարչությունում (որի քաղաքական ժողովի անդամ էր 1910-1912թթ.) և Պոլսի քաղաքապետարանում։ 1913թ. նշանակվում է Կ.Պոլսի քաղաքապետարանի ընդհանուր քննիչ։ 1914թ. ՀԲԸՄ մասնաճյուղեր բացելու նպատակով այցելում է Կովկաս։ 1915թ. ապրիլի 24-ին 600 հայ մտավորականների հետ նրան նույնպես

² <https://azg.am/culture/>

ձերբակալում են, հետո տեղափոխում Այաշի բանտ, այնտեղից էլ Տիգրանակերտ տեղափոխելու ճանապարհին 13 այլ հայ մտավորականների հետ միասին գազանաբար սպանում են չեթենների հրոսակախմբի ձեռքով, գերմանացի զինվորների աչքի առաջ:

Արևմտահայերեն և արևելահայերեն տերմինների զուգադիր քննություն

Թվարկած հանգամանքներով պայմանավորված՝ դիտարկենք արևմտահայերեն և արևելահայերեն³ այն տերմինախմբերը, որոնք նմանությունների հիմքերով են պայմանավորված: Այդ նմանությունները կարող են լինել ամբողջական՝ բառամիավորի և՛ կազմությամբ, և՛ իմաստով արտահայտված, նաև մասնակի՝ կազմության որոշ մասերի փոփոխություններով կամ իմաստային ու գործառական մասնակի տարբերություններով (իմաստի լայնացում կամ նեղացում), գործառության մասնակի փոփոխություններով արտահայտված:

Արևմտահայերենում և արևելահայերենում նույն բառամիավորով արտահայտված տերմիններ՝ ընդհանուր հայերենյան, նաև փոխառություններ. անուժություն (adynamie), անկաթնություն (agalactie), ոգևարք (agonie), անյիշություն (amne'sie), սակաւարիւնություն (ane'mie), անզգայություն (anesthe'sie), անքրտնություն (anidrose), անմիզություն (anurie), անձայնություն (aphonie), անխոսություն (aphasie), շնչահեղձություն (անանոթազարկություն) (asphyxie), անգորություն (asthe'nie) և այլն (լատիներեն *a-*, *an-*-ով կազմված տերմինները հայերենում փոխարինում ենք *ան-* ժխտա-

³ Ա. Ավետիսյան, Լատիներեն-անգլերեն-հայերեն բժշկական բառարան, Ե., 2007 (արևելահայերեն տերմինները քաղվել են սույն բառարանից):

⁴ Զուգադիր տերմինաշարերում արևելահայերեն տերմինները երկրորդ են:

կան նախածանցով, ժամանակակից արևելահայերենում՝ նաև *ապ-նախածանցով*)⁵:

Հոդացալ (Arthralgia), գլխացալ (cephalalgie), ստամոքսացալ (gastralgie), լեզուացալութիւն (glossalgie), լեարդացալ (he´patalgie), երիկամացալ (ne´phralgie), փայծաղացալ (sple´nalgie) և այլն (ցալ (algie) բառարմատով վերջացող տերմինները գրեթե նույնական են), կեղծամաշկութիւն (diphte´rie), դժուարախոսութիւն (dyslalie), դժուարամարսութիւն (dyspe´psie), դժուարաշնչութիւն (dyspne´e), դժուարամիզութիւն (dysurie) և այլն (լատիներեն dys- նախածանցով սկսվող եզրույթները հայերենում թարգմանվում են *դժվար*, երբեմն *խանգարում* բառերով), գերաճումն (hype´rtrophie), ապուշութիւն (idiotie), արեւահարութիւն (insolation), անքնութիւն (insomnie), հիստերիա (hyste´rie) և այլն:

Բարդ կամ բարդաձանցավոր համադրական եզրույթներ, որոնք իմաստով նույնական են, բայց որոնց բաղադրիչներից մեկը փոխարինվում է նույնիմաստ այլ բառարմատով. լսնամորթութիւն-լսնամաշկություն (albinisme), անախորժութիւն-անախորժակություն, ախորժակակորուստ, անորեքսիա (anorexie), փորաջրգողութիւն-ջրգողություն (ascite), շնաքաղցութիւն, կերցալ-մշտաքաղց, գայլաքաղց (boulimie), մաղձաքար-լեղաքար (calcul biliaire), դժուարակերութիւն-դժվարակլլում (dysphagie), անոթախից-անոթախցանում (embolie), կարմրամորթութիւն-կարմրամաշկություն, երիթեմա (e´rytheme), սկարամտութիւն-թուլամիտ, իմբեցիլ (imbe´cillite´), սևամաղձութիւն-մելամաղձություն (melancolie) և այլն:

Բնականաբար առկա են հնչյունական տարբերություններով

⁵ Հայոց լեզու, Ուսումնական ձեռնարկ, Ե., ԵՊԲՀ, 2009, էջ 223:

պայմանավորված գրեթե նույնական արմատներ. քոլերա /հըն-դախտ/-խոլերա (chole'ra), քոլերիկ-խոլերիկ (chole'rine), թանջք-թանջ, արյունալուծ (dysenterie):

Այս շարքում կարելի է դիտարկել նաև այն ախտանունները, որոնք վերջանում են լատիներեն *-իտ* (-itis), *-ոմա* (-oma), *-ոզ* (-osis) վերջածանցներով: Ընդ որում արևմտահայերենում *-իտ*-ը փոխարինում են *տապ* արմատով, արևելահայերենում այն թարգմանվում է *բորբ*, *ոմա*-ն արևմտահայերեն փոխարինվում է *ուռ* արմատով, արևելահայերենում՝ *ուռուցք*, *ոզ*-ը երկու ճյուղերում էլ թարգմանվում է *ախտ*: Նշված վերջածանց-արմատներով ախտանուններում կան մի շարք անուններ, որոնց առաջին բաղադրիչները համընկնում են արևելահայերենին:

Նման տերմիններ. հոդատապ-հոդաբորբ (arthritis), պատճատապ-պատիճաբորբ (capsulite), աճառատապ-աճառաբորբ (chondrite), լեզուատապ-լեզվաբորբ (glossite), լնդատապ-լնդաբորբ (gengivite), ստամոքսատապ-ստամոքսաբորբ (gastrite), լեարդատապ-լյարդաբորբ (he'patite), ծիածանատապ-ծիածանաթաղանթաբորբ (iritis), ալշանոթատապ-ալշանոթաբորբ (lymphangite), անոթուռանոթուռուցք (angiome), աճառուռ-աճառուռուցք (chondrome), ճարպուռ-ճարպուռուցք (lipome) և այլն:

Կարծում ենք՝ նման համադրական բարդություններում *տապ*, *բորբ*, *ուռ*, *ախտ* արմատները տերմինային շարքում դարձել են երկրորդ բաղադրիչ, և կարելի է ասել՝ ձեռք են բերել ածանցի արժեք, ընդ որում, հայերենի հնչյունական օրենքներից ելնելով, *տապ*, *բորբ* արմատներով կազմված բարդությունները հոդակապով բարդություններ են, իսկ *ուռ*, *ախտ* ձայնավորասկիզբ արմատներով կազմվածները՝ անհոդակապ:

Հաջորդ մեծ տերմինախումբը բառացանկում ներառված արևմտահայերեն այն տերմիններն են, որոնց զուգահեռ են արևելահայերեն տարարմատները: Սրանցից նախ դիտարկել ենք վերը նշած վերջածանց-արմատներով տերմինները, որոնց առաջին բաղադրիչները իմաստով նույնն են, սակայն տարարմատ են:

Տարարմատ տերմիններ. յաւելադետապ-որդանման ելունի բորբոքում (appendicite), արտեւանատապ-կոպաբորբ (ble'pharite), ցնցղատապ (թոքացնցղատապ)-բրոնխաբորբ (bronchite), շնչերակատապ-զարկերակաբորբ (arte'rite), փամփշտատապ-միզապարկաբորբ (cystite), մորթատապ-մաշկաբորբ (de'rmatite), արտասուագեղձատապ-արցունքագեղձաբորբ (dacryade'nite), արտասուաբշտատապ-արցունքապարկաբորբ (dacryocystite), աւշախուլատապ-ավշագեղձաբորբ (lymphade'nite), մաղձաբշտատապ-լեղապարկաբորբ (chole'cystite), խոչատապ-կոկորդաբորբ (laringite), խուլուռ-գեղձուռուցք (ade'nome), խիւսուռ-ճարպագեղձուռուցք (at-he'rome), աւշախուլուռ-ավշագեղձուռուցք (lymphade'nome), խաժախտ-կապտախտ (cyanose), պղնձախտ-բրոնզախտ (bronze'e) և այլն:

Այս և նման կարգի տարբերությունները պայմանավորված են ինչպես երկու ճյուղերի բարբառային հիմքերի տարբերություններով, այնպես էլ, կարծում ենք, լեզվամտածողության տարբերություններով: Բոլորն ընդհանուր հայերենյան են, սակայն, օրինակ, արևելահայերենում *մորթ*, *մորթի* ասելով հասկանում են *կենդանու մորթի*, արևմտահայերենում՝ *մարդու*, արևելահայերենում *խուլ*-ը դարձյալ «գեղձ» է նշանակում, սակայն այդ ձևն առկա է բարբառներում և խոսակցական հայերենում, բայց այն որպես տերմին չի գործածվում, նույնպես նաև *միզապարկ*-ին միայն բարբառային խոսքում են *փամփշտ* ասում, այդպես նաև *մաղձ*-ը

արևելահայերենում տերմինի արժեք չունի և չի փոխարինում *շե-ղու*-ն հատկապես բառասկզբում և այլն:

«Բառացուցակ»-ում վկայվող արևմտահայերենի և արևելահայերենի տերմինների տարբերությունները առկա են նաև այլ ախտանուններում. ծաղկեպալար-պզուկ, բշտիկ, պալար, կոծիծ, ակնն (acne'), ճաշակատուփին-համազրկություն (agueusie), ակնամթաք-մթակնություն, տեսակորուստ (amaurose), յոդագոս-կրկանք, անշարժություն (ankylose), տորոմումն⁷ (մայր շնչերակի)-անոթալայնանք (ane'vrisme), փողացաւ-բկաբորբ (angine), մայր շնչերակ-մայր զարկերակ (aortite), վանակնագուրկ-անոսպնյակություն (aphakie), ճակաճանութիւն, տոփախտ-սեռական հակում, ցանկասիրություն (aphrodisie), ծանրաշնչութիւն, գմայ-հեղձուկ (asthme), ծիւրումն-ապաճում (atrophie), ընդլայնումն թոքացնցղաբրոնխալայնանք (bronchectasie), ակնագողատապ-շաղկապենաբորբ (conjunctivite), լորցք-ջղաձգություն (convulsion), խոչամզուկ-կրուպ, աքլորախեղդ, խռուկ (croup), գինեմոլութիւն, արբեմոլութիւն-խմելամոլություն (dipsomanie), ձմռնակ, ցրտխած-ցրտահարություն մաշկի (engelures), լուսնոտութիւն-ընկնավորություն (e'pilepsie), տոփամոլութիւն-երոտոմանիա (e'rotomannie), նեարդուռ (հետագայում՝ հիւսկէնուռ)-թելքուռուցք (fibrome), սողնախըտութիւն-տենդաբուշտ (h'erpese), ախոնդացաւ-հիպոխոնդրիա, մելամաղձություն (hypochondrie), թեփամորթութիւն-ձկնամաշկություն (ichtyose), մորթաքոս-որբին (lichen), քրջահաւաքաց հիւանդութիւն-աղբահավաքների հիվանդությունը (maladie des chiffonniers), անգարս, կիսագլխացաւ-միգրեն (migrene), ջղացաւութիւն-

⁷ *Տորոմոլի*՝ հիւանդութիւնից մարմինը ուռչիլ (տե՛ս **Հ. Աճառյան**, Հայերեն արմատական բառարան (այսուհետև՝ ՀԱԲ), Կ. Դ, Երևանի համալսարանի հրատ., Ե., 1979, էջ 423):

⁸ Տե՛ս **Ն. Հովհաննիսյան**, նշվ. աշխ., էջ 40:

նյարդացավ (nevralgie), ջղայտուց-նյարդուռուցք (nevrome), ցայգա-տեսութիւն-գիշերատեսություն (բառացի՝ գիշերակութություն) (nyctalopie), հարսնամոլություն-հեշտամոլություն, վաժաշոտություն, ցանկասիրություն (nymphomania), սոնքութիւն-գիրություն, ճարպակալում (obe'site'), ունկնատապ-ականջաբորբ (otite), համայնավախութիւն-պանտոֆոբիա (pantophobia), շճամզնատապ որովայնի-որովայնամզաբորբ (pe'ritonite), պալար-թարախաբորբ, ֆլեգմոնա (phlegmon), կարմրախտ-ծիրանեցան, պուրպուրա (purpura), հարսանիք, վարդացաւ-կարմրուկ (rugeole), ճակաճանութիւն-ցանկասիրություն, տոփամոլություն (տղամարդու) (satyriasis), կարմրուկ-քութեշ, վարդախտ, վարդացավ (scarlatine), ամլութիւն-կնոջ անպտղություն, անծնելություն (ste'rilite'), ֆրանկախտ-սիֆիլիս, վեներախտ (syphilis), կարկամութիւն-պրկանք, փայտացում, տետանուս (tet'anos), կեղ-խոց (ulse're), ափրողիտեան-վեներական հիվանդություններ (ve'ne'riennes (maladies)), փամփշտատապ-բշտկաբորբ (բշտիկ, վեզիկուլա) (ve'siculite) և այլն:

Տերմինատարբերում տարբերությունները կարող են պայմանավորվել տերմինների բաղադրիչների շարադասությամբ. ակնամթարք-մթակնություն, շճամզնատապ որովայնի-որովայնամզաբորբ, նաև երբ տերմիններից մեկը փոխառություն է՝ թոքացնցղատապ կամ ցնցղատապ-բրոնխիտ, տոփամոլութիւն-էրոտոմանիա, ֆրանկախտ (նշանակում է ֆրանսիական հիվանդություն, որն առաջացել է 16-րդ դ.)-սիֆիլիս, բաղխումն-շոկ, թմբիր- թմբիր, քնափություն, կոմա, խոչամզուկ-կրուպ, էքզեմա-թրմաքոս, որքին, անգար-միզրեն, ափրողիտեան-վեներական հիվանդություն (այս դեպքում երկուսն էլ փոխառություն են՝ կազմված սիրո հունական և հռոմեական աստվածուհիների անուններից՝ Ափրողիտե,

Վեններա): Երբ տերմիններից մեկը (այս դեպքում հիմնականում արևմտահայերեն) հինհայերենյան ծագում ունի՝ ճակաճանություն¹⁰ նշանակում է «իգամոլ, բղջախոհ», խիւսուոի մեջ *խիւսի*¹¹ արմատը նշանակում է նաև «ճարպ, միս», ախոնդացավի մեջ ախոնդը¹² «ստամոքս»-ի, փորոտիք»-ի իմաստն ունի, ախոնդանոտ ձևով նշանակում է «մաղձոտ», սոնքութիւն՝ *սոնք*¹³ նշանակում է «ստուար, յոյր, գէր, թաւ», սոնքանալ՝ «գիրանալ, թաւանալ, ստուարանալ», վանակնագուրկի մեջ *վան*¹⁴ «բիւրեղ», *լորց*-ը բնիկ հայերեն բառ է, նշանակում է «ջղերի քաշուիլը, անդամների կծկուիլը»¹⁵ և այլն:

Զուգադիր այս քննությունը, բնականաբար, մի շարք առաջարկությունների հնարավորություն է ընձեռում. մասնավորապես, կարծում ենք, *ակնէի* (acne՝) համար արևմտահայերեն *ծաղկապալար*-ը նախըտրելի տարբերակ կարող է լինել արևելահայերեն *պզուկ, բշտիկ, պալար, կոծիծ, ակնէ* տերմինների համեմատությամբ, կամ՝ dipsomanie-ի համար արևելահայերեն *հարբեցողամոլության, խմելամոլության* փոխարեն ավելի գեղեցիկ կհնչի արևմտահայերեն *արբեմոլություն*-ը, *boulimie*-ի համար կարելի է գործածել *կերախտ* ձևը *շնաքաղցութիւն, կերցաւ-մշտաքաղց, գայլաքաղց* տարբերակների փոխարեն:

Այսպիսով՝ ևս մեկ անգամ պետք է փաստել, որ անցյալ դարի սկզբներին, ի տարբերություն արևելահայերենի, արևմտահայերենը բժշկագիտական տերմինաստեղծման գործընթացում փորձում է առավելագույնս օգտվել բնիկ կամ արևմտահայ՝ մասնավոր-

¹⁰ ՀԱԲ, հ. Գ, էջ 175:

¹¹ ՀԱԲ, հ. Բ, էջ 372:

¹² ՀԱԲ, հ. Ա, էջ 99:

¹³ ՀԱԲ, հ. Դ, էջ 243:

¹⁴ ՀԱԲ, հ. Դ, էջ 303:

¹⁵ ՀԱԲ, հ. Բ, էջ 299:

րապես Պոլսի բարբառում առկա բառամթերքից, որը նկատել են լեզվաբանները: Արևմտահայերենում պատճենումը հիմնականում գործածվում է հունարեն կան լատիներեն վերջածանցներով ու նախածանցներով կազմված տերմինների դեպքում, ընդ որում՝ ֆրանսերենի միջնորդությամբ: Իսկ, ընդհանրապես, օտար լեզվից պատճենումը գերակշռում է հիմնականում արևելահայ բժշկագիտական տերմինաբանության մեջ, որում այլ լեզուներից, մասնավորապես հունարեն-լատիներենից ու անգլերենից պատճենումները կարելի է ասել տերմինաստեղծման հիմնական եղանակներն են:

Եզրակացություններ

1. Ամփոփելով՝ հարկ է փաստել, որ 20-րդ դարասկզբին արդեն արևմտահայ իրականության մեջ ձևավորվել էին բժշկագիտության ոլորտի տերմինաշինության հիմնական սկզբունքները՝ ներքին միջոցներով տերմինների ստեղծում, լատիներեն տերմինների պատճենում հայերենի բառակազմության օրինաչափությունների պահպանումով և հայերեն բառամիավորների օգտագործմամբ: Ընդհանուր առմամբ ակնհայտ է, որ հայերենի երկու ճյուղերում տերմինաշինության գործընթացները զուգահեռ բնույթ ունեն, հաճախ առկա են նույնական տերմիններ, այլ դեպքերում զանազանությունները պայմանավորված են լեզվամտածողության, բառագործածության տարբերություններով: Պետք է նկատի ունենալ, որ լեզվի միասնականությունը դրսևորվում է նաև բժշկական տերմինաբանության ոլորտում, և այդ միասնականությունը թույլ է տալիս նաև տերմինների փոխանցում մի տարբերակից մյուսը:

2. Հիմնական եզրակացությունն այն է, որ հայերենը իր երկու ճյուղերով թե՛ նախկինում, թե՛ ներկայում եղել և մնում է գիտության լեզու, ունի բառակազմական, տերմինակազմական ճկուն

համակարգ և լիովին ի գործու է նպաստելու գիտական մտքի զարգացմանը և արտահայտելու գիտության նորագույն նվաճումները:

Օգտագործված գրականություն

Աճառյան Հ. Հայերեն արմատական բառարան, հ. Ա-Դ, Երևանի համալսարանի հրատ., Ե., 1971, 1973, 1977, 1979:

Ավետիսյան Ա., Լատիներեն-անգլերեն-հայերեն բժշկական բառարան, Ե., 2007:

Կատվալյան Վ., Նախաբան //Արևմտահայերենի և արևելահայերենի տերմինային համակարգերի զուգադրական քննություն, ՀՀ Սփյուռքի նախարարություն, ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Ե., 2014:

Հայոց լեզու, Ուսումնական ձեռնարկ, ԵՊԲՀ, Ե., 2009:

Հովհաննիսյան Ն., Արևմտահայերենի և արևելահայերենի բժշկական և քաղաքական տերմինների զուգադրական քննություն //Արևմտահայերենի և արևելահայերենի տերմինային համակարգերի զուգադրական քննություն, ՀՀ Սփյուռքի նախարարություն, ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, Ե., 2014:

Սարգսյան Ա., Արևելահայ և արևմտահայ գրական լեզուներ, Ե., 1985:

Սաքապետոյան Ռ, Արևելահայերենի և արևմտահայերենի բառապաշարային առանձնահատկությունները, Ե., 2004:

<https://azg.am/culture/>

Gariabyan Alina-Western Armenian Medical Therms in the "Dictionary of Disease Names" by Nazareth Taghavarian.- Western Armenian medical terms are of great interest today from both a medical and linguistic point of view. From a linguistic point of view, the issues of rapprochement, mutual enrichment and interpenetration of the two linguistic states of the

Armenian language – Western Armenian and Eastern Armenian – are very relevant. In this context, terms, especially medical ones, can also play an important role in bringing these two linguistic states closer together. The purpose of this work is to examine a rather rich layer of medical terms – Western Armenian medical terms, the history of the replenishment and enrichment of which is little studied and is of great scientific interest. This work by N. Taghavarian, published in 1901, is if not the first, then one of the first, where the author presents Western Armenian medical terms, relying on internationally recognized Greco-Latin medical terms translated from French. In subsequent periods, the work on terminology creation continues, as a result of which in both branches we have a rather rich terminology, which is of great scientific interest and the parallel study of which has become the subject of linguistic research. In this regard, we consider it necessary to conduct a parallel study of the terms in this work, to identify the similarities and differences of the terms existing in two linguistic states, according to word-formation, semantic and functional features, remaining only within the framework of the terms included in the "Dictionary". At the same time, striving to reveal the possibilities of promoting the development and mutual enrichment of professional vocabulary, to give an idea of the history of the development of the Western Armenian terminological layer.

Keywords: dictionary, terms, medical, Western Armenian, Eastern Armenian, term series, borrowings, comparative analysis.

Gharibyan Alina, Lecturer, Department of Armenian Language, Yerevan State Medical University.

Гарибян Алина -Западноармянские медицинские термины в "Словаре имен заболеваний" Назарета Тагаваряна.- Западно-армянские медицинские термины представляют сегодня большой интерес как с медицинской, так и с лингвистической точки зрения. С лингвистической точки зрения весьма актуальны вопросы взаимооб-

огащения и взаимопроникновения двух ветвей армянского языка-западноармянского и восточноармянского. В этом контексте термины, особенно медицинские, также могут играть важную роль в сближении двух ветвей. Целью данной работы является рассмотрение довольно богатого пласта медицинских терминов- западноармянских медицинских терминов, история пополнения и обогащения которых мало изучена и представляет большой научный интерес. Данная работа Н. Тагаваряна, опубликованная в 1901 году, является если не первой, то одной из первых, где автор представляет западноармянские медицинские термины, опираясь на международно признанные греко-латинские медицинские термины, переведенные с французского языка. В последующие годы работы по терминотворчеству продолжаются, в результате чего в обеих ветвях мы имеем довольно богатую терминологию, представляющую большой научный интерес и параллельное изучение которой стало предметом лингвистических исследований. В связи с этим мы считаем необходимым провести параллельное изучение терминов в данной работе, выявить сходства и различия терминов, существующих в двух ветвях, по словообразовательным, семантическим и функциональным признакам, оставаясь лишь в рамках терминов, включённых в "Словарь". Одновременно, стремясь раскрыть возможности содействия развитию и взаимообогащению профессионального словарного запаса, дать представление об истории развития западноармянского терминологического пласта.

Ключевые слова: словарь, термины, медицинские, западноармянский, восточноармянский, терминоряды, заимствования, сопоставительный анализ.

Гарибян Алина, Преподаватель кафедры армянского языка Ереванского государственного медицинского университета.